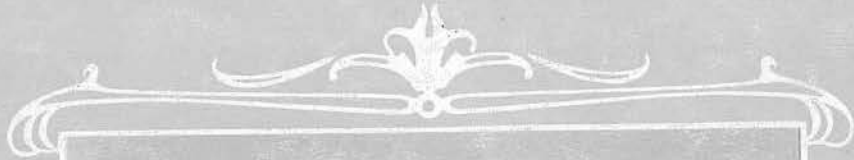

Türk Yurdu

45

CİLT: 11 MAYIS 1991 KDV DAHİL 5.000.-TL.

Mehmet Akif'in Milliyetçiliği *

Prof. Dr. M. Orhan OKAY

* Bu yazı, 29 Aralık 1990 günü İzmir Kız Meslek Lisesi'nde verilen konferans metnidir.

Konumuz Mehmed Akif'in milliyetçiliği. İlk başta aykırı bir başlık gibi görünüyor. İslâmcı bir şair olarak bilinen Mehmed Akif'i hangi şartlar veya hangi tarifeler altında milliyetçi olarak gösterebiliriz ?

Mehmed Akif'in, farkına varılmadığı, üzerine eğilinmediği için dikkatleri çekmemiş taraflarından biri de onun milliyetçiliğidir. Bilindiği gibi, ikinci meşrutiyet sonrası ortaya çıkan fikir akımları arasında Akif'in mensup olduğu İslâmcı görüşle, Ziya Gökalp ve etrafındakilerin temsil ettiği türkçü görüş, diğer bütün ideolojiler gibi uzun zaman birbirine aykırı iki sistem gibi görünmüştür. Bugünkü milliyetçiliğimizin temeli, eğer sadece Ziya Gökalp'in başlattığı türkçülük hareketinin içinde düşünülüyorsa bu aykırılık vardır ve doğrudur. Ama bence, isim olarak milliyetçilik kavramı, meşrutiyetten sonra dilimize girmiş olmakla beraber, kaynağını bütün Türk tarihinde bulan bir dünya görüşü olarak düşünülürse, bu aykırılığı bir tarafa bırakmış oluruz. Türkçülük belli kategorik görüşleri olan bir ideoloji, bir fikir sistemidir. Milliyetçilik ise türkçülüğü de içine alan, bir milleti millet yapan bütün maddî ve mânevî değerlerin üzerine eğilmemizi ve onlara bağlanmamızı gerektiren bir idealdir. İşte Mehmed Akif'in o kadar ümmet fikri etrafında dönen mısraları arasında, dikkatli bir gözle bakıldığı takdirde, hiç şüphesiz Ziya Gökalp gibi değil, fakat kültür ve inanç temellerine dayalı bir milliyet görüşünün varlığı sezilecektir.

Akif'in milliyetçiliği üzerinde durulmadığını söyledim. Bazı yazılarda onun, İslâm birliği idealin-

den, birinci dünya savaşı sonrasında vazgeçerek milliyetçiliğe bağlanışını, İstiklâl marşının sonundaki "Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl" mısraıyla gösterilmek istenmiştir. Şüphesiz bu mısra da, Akif'in bu temâyülünü ortaya koyar. Ancak mesele, İslâm idealinden ümitsizliğe düşüp ırkî değerlere bağlanmak şeklinde izah edilmemelidir. Mehmed Akif, Safahatının her mısraında olduğu kadar hayatının da her safhasında, hem İslâm idealinin davacısı olmuş hem de bu idealin çerçevesi içinde milliyetçiliğinin değerlerini ortaya koymuştur.

Meseleyi önce târihî bir zeminde düşünelim. İkinci Meşrutiyet sonrası, belki toplumumuzun hürriyet bakımından en serbest olduğu bir devirdir denilebilir. Bu alabildiğine başıboş ve disiplinsiz hürriyet, arkasından, tabiatıyla kapalı rejimleri, bütün bunların neticesi olarak da komşu devletlerin, hattâ devlet-i aliyye içinde çeşitli yabancı unsurların istihâlarını doğurmuştur. Böylece 1908-1918 arasında çoğu mağûbiyetlerle biten Trablusgarb, Balkan ve dünya savaşları, büyük toprak kayıplarını, yokluğu, sefaleti beraberinde getirmiştir. İşte edebiyatta da akisleri görülen bir takım fikir akımları, devletin bu buhranlı devrini daha sağlıklı bir geleceğe çıkarmak için düşünülen reçetelerden başka bir şey değildir. Batıcılık, türkçülük, osmanlıcılık, islâmcılık gibi adlar verdiğimiz bu akımlar, yanlış, doğru, eksik veya mükemmel, ne olursa olsun, hepsi iyi niyetle atılmış adımlardır. Her devirde olduğu gibi o zaman da, bu fikir akımlarının mensupları çok defa, bu büyüyen tehlike karşısında, aralarında ortak çizgiler aramaya yanaşmıyorlar, birbirlerinin

doğru olabilecek taraflarını görmek istemiyorlardı. Bu mücadeleler, bu arayışlar 1918 yılına kadar geldi. Bu arada üstüste gelen savaşların büyük madfî ve insânî kayıpları bir tarafa, devlet, vatan topraklarının hemen dörtte üçünü kaybetmiş bulunuyordu. Gelecek meçhuldü. İdeolojik gruplar ısrarla kendi fikirlerini kabul ettirmeye çalışıyorlardı. İşte bu atmosferde, bu gruplar arasında bir yakınlaşma ve bir telif arama teşebbüsü ilk defa Mehmed Akif'den geldi. Türkçülere bir teklif yaptı. Demek, kendi düşüncesine en yakın olarak onları buluyordu. O sırada İttihad ve Terakki fırkasının genel merkez üyesi bulunan Ziya Gökalp ve arkadaşlarının, İslâm düşüncesini ikinci plâna atan bir türkçülük mefkûresini, devletin bölünmesi tehlikesi doğurduğuna kani olan Mehmed Akif, islâmci ve türkçü fikirleri birleştirecek bir yol aradı. Gazete ve dergi sütunlarına akseden heyecanlı polemikler yerine, arzu edilen herhangi bir salonda ilmî münakaşa ve mübahaselerde bulunmayı, böylece aradaki ihtilâflı konuları bir senteze, bir çözüme ulaştırmayı teklif etti. Bu teklif bir tezkere ile ve altında başta Mehmed Akif olmak üzere Sebilürreşad dergisinde yazı yazan bazı muharrirlerin imzasıyla Ziya Gökalp'e gönderildi. Eşref Edip, Mehmed Akif'le ilgili hatıralarında bu teklifin cevapsız kaldığını yazıyor. Biraz sonra size Safahattan seçtiğim mısraları okuyacağım. Benim kanaatim, Akif'in, eğer kabul edilseydi, böyle bir toplantıda kavmiyet, yani ırk farkı gözetmeyen bir İslâm birliği idealinde türkçülerle beraber olacağıdır. Şimdi türkçülük bir tarafa, Sebilürreşad'çıların İslâm birliği ideali içine, hangi kavimlerin, milletlerin girmekte olduğunu bir düşünelim. O yıllarda Osmanlı dışında bağımsız tek İslâm ülkesi İran'dır. İran dışındaki İslâm dünyasının büyük bir kısmı zaten Osmanlı topraklarıdır. Geriye çok büyük bir kitle olarak Asya'daki müslüman Türkler kalıyor. Yani Gökalp'in büyük Turan idealini teşkil eden ve Rus zulmü altında inleyen müslüman Türkler. Şimdi, size daha başka bir şey söyleyeyim. O yıllarda Sebilürreşad dergisinde dış Türklerle, bilhassa Rusya Türkleriyle ilgili yazılar, herhangi bir türkçü derginin bu insanlara gösterdiği ilgiden çok fazlaydı. Tahmin edemeyeceğiniz kadar fazlaydı. Sebilürreşad dergisi Rusya'ya kadar yayılıyor, oralardan, derginin hemen her sayısına yığınla mektup geliyordu. Şunu söyleyeyim: Sebilürreşad, adı turaçılık olmayan bir turaçılık yapıyordu. Hem de türkçü dergilerden daha fazla. Daha da tuhaf bir şey söyleyeyim: Aynı yıllarda veya daha sonra türkçü-turancı olarak bilinecek olan bazı Rusyalı Türkler Sebilürreşad'da yazı yazıyorlardı. Ahmed Ağaoglu İsmail Gasprenski, Yusuf Akçora, Ayaz İshakî gibi. Bunlarla beraber bütün yazı kadrosunun makalelerinin, Rusya Türkleri üzerinde heyecan vericitesirleri olduğunu, dergiye gelen teşvik mektuplarından anlıyoruz. Demek ki me-

seleye sadece şu yıllardaki fenomen olarak baktığımız zaman bile, bir takım aşırı düşüncelerin bertaraf edilmesiyle, daha o yıllarda İslâm ve milliyetçilik ideallerini, çatıştırmadan telif etmek mümkündür.

Şimdi Akif'in Safahat'ında bize milliyetçiliğinin ip uçlarını verecek mısralara geliyorum. Konuya girmeden evvel şurasını belirtmek istiyorum. Bu incelemeyi yaparken, Akif'te, yani Safahat'ta geçen bütün millet, milliyet ve millî kavramları üzerinde dikkatle durdum. Akif'te bu kavramların hepsinin bugün anladığımız mânâda milliyetçilikle ilgisi olmayabileceğini düşündüm. Gerçekten eski lügatimizde millet kelimesi bugün ümmet için kullandığımız mânâyı taşıyordu. Aksine ümmet kelimesi de millet demektir. Fakat sosyolojik mânâda millet ve ümmet kavramlarının ayrı ayrı karşılıklarına ihtiyaç duyulunca, zannediyorum Tanzimattan itibaren tâ İkinci Meşrutiyet sonrası yıllarına kadar bu iki kavram birbirine karışmıştır. Bu sebeple Akif'te sık sık geçen millet ve bundan türemiş her kelimeyi milliyetle ilişkili görmeyerek, ancak ümmet kavramı içinde ayrı bir değer verdiği zaman milliyet kelimesine dikkatimi topladım.

Mehmed Akif'in 1904-1911 arasında yazıp 1911'de ilk defa kitap hâline getirdiği birinci Safahat'ta konumuzla doğrudan doğruya ilgili bir manzume yoktur. 1912'de basılan ikinci Safahat'ı "Süleymaniye Kürsüsü'nde" ile beraber İslâm birliği ideali, milliyet, kavmiyet gibi meseleler ortaya çıkar. Akif'in şiirlerinde önce, kavmiyet meselesine olumsuz olarak baktığı mısraları görelim. Bilindiği gibi Süleymaniye Kürsüsü'nde adını taşıyan uzun manzume, Türkistanlı bir gezgin ve mücahid olan Abdürreşid İbrahim'in ağzından yazılmıştır. Daha sonra "Alem-i İslâm ve Japonya" adlı iki ciltlik büyük bir kitap da neşredek olan bu zât, ikinci Safahat'ta, hem Osmanlı topraklarını, hem Türklerin yaşadığı bütün Rusya'yı, hem de diğer İslâm kavimlerinin bulunduğu yerleri gezer, müslümanların zayıf taraflarını tenkid eder, yeniden dine ve birliğe sarılmalarını tavsiye eder. 1908'den önce geldiği İstanbul'da büyük bir tembellek ve vurdumduymazlıkla karşılaşan Abdürreşid İbrahim Efendi, yani Süleymaniye kürsüsündeki vâiz, Meşrutiyetin ilânından sonra bir daha gelir. Aslında Mehmed Akif'in fikirlerini temsil eden vâiz, hürriyet ve meşrutiyet taraftarıdır. Fakat bu meşrutiyet yeni bir şey getirmediği gibi toplumu daha beter etmiş, eski devir aranır olmuştur. Çeşitli siyâsî fikirler millî birliği bozmaya başlamış, Avrupalıların politikalarıyla, devleti teşkil eden kavimler bağımsızlık sevdâsına düşmüşlerdir. Şimdi Akif'i dinleyelim:

Vatanın tâkati yoktur yeniden ihmâle
Dolu dizgin gidiyor baksana izmihlâle
Ey Cemâat uyanın el verir artık uyku

Yok mu sizlerde vatan nâmına hiçbir duygu
Düşmeden pençesinin altına istikbâlin
Biliniz kadrini hürriyetin, istiklâlin
Söyleyip başka memâlikteki mahkûmîni
Hâkimiyet ne imiş, öğreniniz kıymetini.
Yoksa onsuz ne şu dünya kalır İslâma, ne din
Kuşatır millet-i mahkûmeyi husrân-ı mübîn.
Müslümanlık sizi gayet sıkı, gayet sağlam,
Bağlamak lâzım iken, anlamadım, anlayamam,
Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize ?
Fikr-i kavmiyeti şeytan mı sokan zihninize ?
Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı
Aynı milliyetin altında tutan İslâmı
Temelinden yıkacak zelzele kavmiyettir
Bunu bir lâhza unutmak ebedî haybettir
Arnavutlukla, araplıkla bu millet yürümez
Son siyasetse bu, hiç böyle siyâset yürümez!
Sizi bir âile efrâdı yaratmış Yaradan
Kaldırın ayrılık esbâbını artık aradan
Siz bu dâvâda iken yoksa iyâzen-billâh
Ecnebîler olacak sâhibi mülkün nâgah.

Mehmet Akif'in bu manzumede milliyet kelimesini ümmet mânâsında kullandığı açıkça anlaşılıyor. Bu tarihten bir yıl sonra **Hakkın Sesleri** Başlığı altında Safahat'ın üçüncü kitabı yayınlanır. Devletin şartları daha da ağırlaşmıştır. Akif'in kavmiyet fikri dediği, dine ve mânêvî, ahlâkî değerlere değil, ırk üstünlüğü iddiâsına dayanan düşünce, muhakkak ki başka fitnelerin de tesiriyle Balkan isyanlarını ve mağlûbiyetlerini doğurmuştur. Mehmet Akif, şimdi Osmanlıdan kopmak sevdirmede olan kavimlere şöyle seslenmektedir:

İşte, ey unsur-ı isyan, bu elîm izmihlâl
Seni tahrik eden üç beş alıgım marifeti!
Ya neden beklemiyordun bu rezil âkıbeti?
Hani milliyetin İslâm idi? Kavmiyet ne?
Sarılıp sınımsıkı dursaydın ya milliyetine.
Arnavutluk ne demek? Var mı şeriatte yeri?
Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri!
Arabın Türke, Lâzım çerkese yahut Kürde
AceminÇinliye rüçhânı mı varmış? Nerde?
Müslümanlıkta anâsır mı olurmuş? Ne gezer?
Fikr-i kavmiyeti tel'in ediyor Peygamber.

Akif bu uzun parçanın son mısralarında:

Bunu benden duyunuz, ben ki evet, Arnavudum
Başka bir şey diyemem, işte perîşan yurdum.

der Burada Balkan milletlerinin, bilhassa müslüman grupların kavmiyet iddiâsı ile Osmanlı devletinden kopmalarının fecî âkıbetlerine işaret etmektedir.

1914 yılına geliyoruz. Balkanları kaybetmişiz, şimdi sırada birinci dünya savaşı, kapıyı çalmak

üzeredir. Millette, Akif'in beklediği uyanma yok. Yalnız ırk ayrılıkları değil, Meşrutiyetten sonra kurulan siyasî partilerin de kavimler gibi birbirleriyle çekişmeleri, devletin parçalanmasını, çökmesini hızlandırıyor. O zaman Fatih köprüsü'nde, başka bir vâize aynı mânâda şunları söyler:

Sizin felâketiniz: Târümâr olan vahdet.
Eğer yürekleriniz aynı hisle çarparsa
Eğer o his gibi tek, bir de gayeniz varsa
Düşer düşer, yine kalkarsınız emin olunuz
Demek ki birliği temin edince kurtulunuz.
O hâlde vahdete hâil ne varsa çığneyiniz
O ayrılık da neden? Bir değil mi her şeyiniz?
Ne fırka herzesi lâzım, ne derd-i kavmiyyet.
Bizim diyânete sığmaz sekiz, dokuz millet
Bütün bu tefrikalar, etsenizdi istiknah
Görürdünüz nereden geldi... Yâ ibâdallah
Huzur-ı Hakta nasıl toplu durdunuzdu demin?
Günahdır, etmeyin artık, ayıptır, eylemeyin!

.....
Siz ey bu yangını ihzâr eden beş altı sefil
Ki ettiniz bizi Hırvat'la Sırb'a karşı rezil
Neden hükûmete Kur'anla bağlı Arnavudu
Ayırdınız da harâb ettiniz bütün yurdu?
Nasılmış anlayınız, iddiây-ı kavmiyyet
Ne yolda mahvoluyormuş bakın ki bir millet!
Siz ey bu zehri en evvel kusan beyinsizler
Kaçıp da kurtulunuz sandımız... Fakat ne gezer?

Nihâyet bu konuda son olarak iki mısra daha zikredeceğim. Birinci dünya savaşının sonunda yazdığı Hâlâ mı Boğuşmak adlı şiirinin sonuna doğru şunları söyler:

Turan ili namıyla bir efsâne edindik
Efsâne, fakat gaye deyip az mı didindik?

Mehmed Akif'in bütün Safahat'ında, olumsuz davranışı, doğrudan doğruya milliyet aleyhinde değil, çok sık kullandığı bir kelimeyle kavmiyete karşıdır. Bu kelime ise bugünkü mânâsıyla ırkçılıktır. İrkçiliği, nasıl bir siyaset güdeceğini bilmeyen İttihatçılar benimsemiş, fakat bundan asıl faydalananlar, önce müslüman olmayan kavimler olmuş, daha sonra da Arnavutlar, Araplar gibi müslüman kavimlere de bu hastalık sirayet etmiştir. Yoksa baştanberi söylediğim gibi, mütecariz olmamak şartıyla Akif'te İslâm düşüncesinden ayrılmayan bir milliyet sevgisi her devrinde vardı. Şu hâlde Akif'in aleyhinde olduğu kavmiyetçilik bölünmelere sebep olduğu için zararlıdır. Şimdi Akif'te, milliyetçiliğin temel felsefesinin tezâhürleri (an ipuçlarını) görelim. Bu konuda, dikkatimi çeken en eski manzumesi, yine Süleymâniye Kürsüsü' kitabında, Osmanlı toplumunda aydınlarla halkın arasının açıklığından dert yanarken ileri sürdüğü şu mısralardadır:

Mütefekkirleriniz anlamıyorlar sanırım
Ki çemenzâr-ı terakkide atılmış her adım
Değişir büsbütün akvâma, cemâate göre:
Başka bir kavmin izinden yürümek çok kerre
Âdetâ mühlik olur, sonra ne var, her millet,
Gözetir seyr-i tekâmülde birer ayrı cihet.
Bir de hatırlamıyorlar ki, umûmen beşerin
Dâimâ koştuğu son maksada yükselmek için
Tutacak silsile akvâme değildir hep bir
Belki her millet için ancak o "mâhiyyet"tir,
Ki kopar kendisinin rûh-ı umûmisinden
Şimdi bir kavmin içinden mütefekkir geçinen
Zümre evvelce bu "mâhiyyet"i takdir ederek,
Çekecek oldu mu önden, o ilâhî feneri
Arkasından da cemâat yürür artık ileri.
Rûhudur çünkü karanlıkta elinden yedecek.

Burada bahsi dağıtıp uzatmamak için, bazı kavramların teferruatlı açıklamasına girişmeyeceğim. Akif'in burada, açık olarak bir medeniyet ve kültür farklılığını ortaya koyduğunu görüyoruz. Manzumenin ikinci mısraında geçen çemenzâr-ı terakki, medeniyet kavramı karşılığıdır. Niçin medeniyet demiyor? Çünkü tâ Tanzimatın başından beri, hattâ bu konuda makaleler yazan Namık Kemâl de dahil olmak üzere, medeniyete biraz ters bakmışız. Daha doğrusu ters bakanları görüp korkuya düşmüşüz. Batı medeniyeti dedikleri bu muydu diye? Akif'in pek çok şiirinde medeniyet kelimesini hemen hep olumsuz mânâda kullandığını biliyoruz. Onun yerine terakki'yi kullanmayı tercih ediyor. Çünkü ona göre bu, medeniyet gibi henüz sağa/sola çekilmiş değil. Nihâyet terakki ilerlemektir. Şimdi biz onu bugünkü kullanımımıza göre müsbet mânâda medeniyet olarak kabul edelim. Ne diyor Akif? "Medeniyet yolunda atılmış her adım kavimlere, cemâatlara göre değişik olacaktır."

Demek ki aynı medeniyet dairesi içinde, şimdi biraz daha yorumlayarak ifade edelim, aynı ümmet dairesi içinde bulunan milletlerin medeniyet yolunda atacakları adımlar, kendi millî bünyelerine göre değişiklik gösterecektir. Bu fikir, aynı dine mensup olan milletler arasında farklı tavır takınılmasının tabii olacağını gösterir ki, milliyetin de aslında temel felsefesi budur. "Başka bir kavmin izinden yürümek tehlikelidir" diyor. Dikkat edelim, başka bir ümmetin, başka bir din mensubunun demiyor. Öyleyse, dikkate alınması gereken bir kendi milletimiz vardır. Devam ediyor: "Her millet, gelişme safhasında ayrı bir yoltutar. İnsanlığın, arkasından koştuğu son maksada, yani ideale erişmek için tuttuğu yol, her kavim için aynı değildir." İşte Akif'te milliyetçiliğin görebildiğimiz ilk izleri budur. Zaten, teferruata girmeden, milliyetçilik, büyük insanlık dairesi içinde ve dinlerin teşkil ettiği ümmetler dairesi içinde, bir milletin hususiyetlerini bilmek, taşımak ve devam ettirmek arzusundan ibarettir. Bu

da yukarıda zikrettiğim mısralar arasında açıkça görülmektedir. Şimdi aynı manzumenin devamını görelim: "İnsanlıkta terakki için tutulacak yol, her millet için "mâhiyyet"tir, ki milletin kendi umumi rûhundan kopar. Bir milletin içinde aydın kişiler her şeyden önce milletin bu "mâhiyyet"ini takdir ederek, bunun kaç safhası olduğunu aydınlatarak önden gidecektir. Ancak bu sûretle kalabalıklar onların arkasından yürür" Bu cümlelerdeki mâhiyyet kelimesini iki defa kullanan Akif, her ikisini de, Safahat'ın orijinal basımında tırnak içinde göstermiş. Belli ki onu vurgulamak istiyor. Nedir mâhiyyet? Bir şeyin cevheri, özü. Medeniyet yolunda her milletin tutması gereken yol farklıdır. Bunu tesbit etmek için milletin mâhiyyetini öğrenmek, kavramak lâzımdır. Bu da onun rûh-ı umûmisinden öğrenilir. Rûh-ı umûmî, yani milletin mizacı, karakteri. Demek ferdi mizacın yanında bir de millî mizaç var. Millî mizaç ise, milliyetçiliği meydana getiren unsurlardır. Bir insan, kategorik bir şekilde saymasa da, benim milletimi meydana getiren şu unsurlarla ben, medeniyet dairesi içine girebilirim, beni bu unsurlarımdan ayırmayın, teklifini getiriyorsa, milliyetçi olarak daha fazla ne isteyebiliriz?

Mehmet Akif, yine Süleymaniye Kürsüsünde, vâize şunları söyletiyor:

Şarkı baştan başa yıllarca dolaştım, gezdim,
Hem de oldukça görürdüm. Kafa gezdirmezdim!
Bu Arapmış, bu Acemmiş, bu Tatarmış demedim,
Müslüman unsurunun hepsini gördüm kendim.
Küçük âdemlerinin rûhunu tedkik ettim
Büyük âdemlerinin fikrini tamik ettim
İstedim sonra, neden böyle Japonlar yüksek?
Nedir esbâb-ı terakkisi? Yakından görmek.
Bu uzun boylu mesâi, bu uzun boylu sefer
Bir kanaat verecekmiş bana dünyada meğer.
O kanaat da şudur:
Sırr-ı terakkinizi siz,
Başka yerlerde taharriye heveslenmeyiniz.
Onu kendinde bulur yükselecek bir millet
Çünkü her noktada taklid ile sökmek hareket
Alınız ilmîni garbin, alınız san'atini
Veriniz hem de mesâinize son sür'atini.
Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız
Çünkü milliyeti yok san'atın, ilmin, yalnız
İyi hâtırda tutun ettiğim ihtârı demin:
Bütün edvâr-ı terakkiyi yarıp geçmek için,
Kendi "mâhiyyet-i rûhiyye" niz olsun kılavuz.
Çünkü beyhüdedir ümmid-i selâmet onsuz.

Bu da, biraz evvel açıklığa çalıştığım konuyla ilgilidir. Her millet, yükselmenin sırrını kendisinde bulacaktır. Bu iş taklitle olmaz. Batının ilmîni, tekniğini almak gerekir. Ancak burada her milletin kendi ruhî mâhiyyeti, yani o millete mahsus olan özellikler ihmâl edilmemeli, onun kılavuzluğunda

ilerlenmelidir. Buradaki milletin rûhî mâhiyeti kavramından sâdece dinî, islâmî özellikleri kasdettiğini düşünmek mümkün değildir. Belki, milletimizin, islâmîyeti de benimsemesini gerektiren karakteri bahis konusudur.

Akif, bâzı şiirlerinde, milliyet meselesinde bâzı küçük teferruâta da girmiş görünür. Birinci Dünya savaşı sıralarında gittiği Berlin'de kaleme alınan Berlin Hatıraları'nda, bir Alman şunları söyler:

Beyinle kalbi hem-âhenk edip deışleteli
Atıldı vahdet-i millîye sakfının temeli.
O vahdet işte bütün ihtişamınızdaki sır,
Cihana ra'ş'e veren ses onun sadâlarıdır
Teşeddül eyleyerek gayeniz, bizimki gibi.
Tahallül etmeye koyvermiyor bu terkibi
Düşüncelerdeki mebd'e' bir olmasın varsın
Değil mi gayesi bir hepsinin, ne korkarsın?
Bakılsa dâirenin nisf kutru nâ-ma'bud,
Fakat umumuna bir nokta müntehâ-yı hudud
Ne ittihâd-ı muazzam ki, bunca milyonlar
İçinden en sıkı nisbetle binde altı çıkar
O gayeden bilerek inhiraf eden hisler...
Ziyade olsa da hattâ telâşa yoktur yer

Bu mısralar arasında geçen vahdet-i millîye kavramını, Almanlar hakkında olduğu için, hrıstıyan ümmeti mânâsında almak mümkün değildir. Burada, beyinle kalbin birliği için söyledikleri de dikkat çekicidir. Beyin, Süleymaniye Kürsüsü'nde de söylediği, insanlığın ortak malı olan ilimler ve tekniktir. Kalb ise, o milete mahsus duygular ve düşüncelerdir. Kısaca Akif, bizde bulunmayıp Almanlarda göreyerek hayran olduğu duygu ve düşünce birliğini dile getirmiştir. Zaten aynı mısralar arasındaki "değil mi gayesi bir hepsinin" ifadesi de aynı şekilde milletin tarifindeki gaye birliği kavramını göstermektedir. Nitekim aynı şiirde, din ve ümmet beraberliğinden de bahsetmektedir ki, bu bile manzumedeki geçen milletin, bugün anladığımız mânâda millet olduğunu gösterir. Bunları takip eden mısralardaki

Alınca şekli-i taayyün vatan heyûlâsı
Budur revâbıt-ı millîyenin en alâsı

sözleri, millî birliği meydana getiren unsurlardan toprak kavramının bir vatan duygusu hâline gelişini işaret eder.

Bu konu, derinleştirildiği takdirde, haddinden fazla uzayacağına benzer. Mehmed Akif'in, bütün islâmî düşünceleri ve İslâm birliği ideali içinde milliyetlere de yer verdiğini ve bu iki ideali birbiriyle çatıştır görmek istemediğini belirten birkaç mısramı daha okuyarak konuşmama son vereceğim. Safahat'ın üçüncü kitabındaki bir manzumesine şöyle başlıyor:

Bir zamanlara biz de millet, hem nasıl milletimiziz
Gelmişiz dünyaya milliyet nedir öğretmişiz
.....

Bir taraftan dinimiz, ahlâkımız, irfanımız,
Bir taraftan seyfe makrun adlimiz, ihsanımız
Yükselip akvâmı almış fevc fevc âğuşuna
Hepsi dalmış vahdetin âheng-i cûşacûşuna

Hele aynı kitaptaki şu mısraları, eğer Akif milliyetçi değil idiyse, söylemesi mümkün değildir:

Nerde olsam çıkıyor karşıma bir kanlı ova.
Sen misin, yoksa hayâlinmi? Vefasız Kosova
Hani binlerce mefahirdi senin her adımın
Hani sînende yarıp geçtiği yol Yıldırım'ın
Hani asker? Hani kalbinde yatan Şâh-ı şehîd?
Ah o kurbân-ı zafer nerde bugün, nerde o îyd?
Söyle meşhed! O ne? Sâhandaki meyhâne midir?
Kandilin, görmüyorum nerde? Şu peymâne midir?
Ya harîminde yatan şapkaklı sarhoşlarkim?
Yoksa yanlış mı? Hayır söyleme, bildim... Bildim!
Basacak mıydı, fakat göğsüne Sırbın çarığı?
Serilip yerlere binlerce şehîdin sarığı,
Silecek miydi en alçak neferin çizmesini
Dürtecek miydi geçen, leş gibi her lîmesini?
Ya şu üç parçalı bayrak dikilirken tepene,
Neye indirmede, kim çıktı bu halkın önüne?

Hani, milletlere meydan okuyan kavm-i necib?
Görmedim bir kişi, tek bir kişi meydanda... Garib...
Hani haysiyetinin gölgesi çiğnense eğer
-Olmadan üç kişinin, beş kişinin hûnu heder-
Kahraman gayzı yatışmaz, kanı coşkun efrâd?
İşte haysiyet-i kavmiyye muhakkar, berbâd!

TÜRK YURDU

dergisinin 257311 nolu Posta Çeki hesabına bir yıllık abone bedeli 50.000.-TL'yi yatırana veya bir adet TÜRK YURDU aboneli bulana 200 sayfalık YUNUS EMRE özel sayısı ücretsiz gönderilir.

Haberleşme Adresi:

TÜRK YURDU. PK. 429 Kızılay-ANKARA

TÜRK YURDU